

OPSPORING EN POLITIE / POLICE AND INVESTIGATION (3)

Bewuste besluitvorming in opsporingsonderzoeken of de kunst van voor- en achteruit kijken***Scenariodenken in de opsporing. Een aanzet vanuit Nederland***KIRSTEN SNIJDERS^a^a EMTP, projectleider Grootchalige Opsporing Politie Oost Nederland (Corresp.: kirsten.snijders@politie.nl).

Scenariodenken, ofwel werken met hypothesen en scenario's, kent meerdere toepassingen. Het kan dan gaan om organisatiescenario's, zoals omschreven in de Belgische 'Visie voor de politie 2025', om contextuele scenario's waarbij maatschappijbeelden onder de loep genomen worden, maar ook om operationele scenario's in bijvoorbeeld rechercheonderzoeken.

Deze bijdrage gaat in op de waarde van operationeel scenariodenken binnen opsporingsonderzoeken. Het artikel laat de kracht van scenariodenken zien en de relevantie ervan voor zowel tactisch als strategisch leidinggevenden om meer keuzebewust en sturend te handelen bij de inzet van interventiestrategieën in rechercheonderzoeken.

RECHERCHESTRATEGIEËN

Of we nu een moord willen oplossen, een criminele organisatie willen ontmantelen of een delict als bijvoorbeeld mensenhandel willen aanpakken en tegengaan; in ieder rechercheonderzoek maken we gebruik van (interventie)strategieën om het criminaliteitsprobleem op te lossen of te voorkomen. We zijn bezig met denken in tactieken en strategieën en daarmee met strategisch handelen. Strategisch denken in de opsporing is net als schaken. Je moet achteruitkijken naar de reden van het criminaliteitsprobleem en tegelijkertijd de huidige situatie kunnen inschatten. Waar sta je en waarom sta je daar? Waar staat de andere partij? Vervolgens moet je (soms ver) vooruitkijken naar waar je naar toe wilt en hoe. Dat kan een juridische einddoel zijn, maar bijvoorbeeld ook een veiliger stukje maatschappij. En tot slot moet je anticiperen op de bewegingen van de tegenstander.

Zeven jaar geleden begon ik een onderzoek naar recherche-strategieën in de opsporing. Welke strategie zet men in om een criminaliteitsprobleem aan te pakken? Welke keuzes maakt men op welke momenten op basis van welke 'tools'? Leren we deze 'tools' van elkaar, zijn we er kritisch op? Zetten we ze bewust in, of doen we hetzelfde als in het vorige opsporingsonderzoek? Veel leidinggevenden en vakmensen binnen de opsporing zijn in hun hoofd of zelfs onbewust wel degelijk bezig met recherchestrategieën, doelstellingen, scenariodenken en risicoanalyse. Zij zetten dit echter niet altijd om in concrete producten en sturingstools. De vraag is dan ook hoe bewust we onze keuzes maken en hoe toetsbaar deze zijn. En als de keuze in mijn hoofd zit, denk ik dan hetzelfde als mijn collega of mijn teamlid?

Met behulp van de brainstormmethode 'Group Decision Room'¹, heb ik vijf jaar lang met diverse groepen operationeel en tactisch leidinggevenden kunnen werken aan recherchestrategieën en tools als hypothesen en scenario's in hun eigen recherchepraktijk. In deze vorm werd aandacht besteed aan inzet en soorten recherchestrategieën in de praktijk, leerervaringen, succes- en faalfactoren bij de opbouw van een onderzoek, valkuilen, veelgemaakte fouten en hoe deze te voorkomen. Ook werd gekeken naar de rol van hypothesen en scenario's, het gebruik van ondersteunende tools en het toepassen van falsifiëring. Door

¹ Group Decision Room is een erkende methode, waarbij een groep mensen systematisch bij elkaar wordt gezet om aan de hand van stellingen en vragen hun ervaring door te geven. Deze methode is gehanteerd in samenwerking met Meeting Works, met prof. dr. Hans MULDER en drs. Aad VAN DER NIET.

dit steeds terug te vertalen naar mijn eigen praktijk als tactisch recherche leidinggevende en naar het on the job coachen van operationeel leidinggevenden en recherchekundigen, ontstonden in- en doorzicht. Uiteindelijk resulteerde dit in mijn boek *Hoe temmen we het zevenkoppige monster? Besluitvorming en strategieopbouw door leidinggevenden in de opsporing*. (Reed Business 2011) Hierin wordt de werking en de kracht van bewust ingezette recherchestrategieën en van scenariodenken beschreven.

Hoewel binnen de Nederlandse opsporing met name het rapport POSTHUMUS over de evaluatie van de Schiedammer Parkmoord en het daaruit voortkomende Programma Versterking Opsporing de termen hypothesen en scenario's een boost geven, is het gebruik ervan niet nieuw. Binnen wetenschappelijk onderzoek wordt vrijwel altijd gewerkt met het opstellen en toetsen van een hypothese over de te onderzoeken werkelijkheid. En, zoals in de inleiding werd beschreven, scenariodenken wordt ook al langer toegepast in meerjarenplannen van onder meer overheid en bedrijfsleven. Nieuw is de wijze van toepassing binnen de opsporing en de wijze waarop scenariodenken een rechercheonderzoek daadwerkelijk kan helpen sturen en het keuzeproces daarbinnen transparant en inzichtelijk maakt.

HYPOTHESES EN SCENARIO'S. EEN DEFINITIE

In de recherchepraktijk worden hypothesen en scenario's door elkaar heen gebruikt. Daarnaast is er vaak de discussie of iets een hypothese is of een scenario. Maar dat voegt aan de werkelijke toepassingskennis niets toe. Feitelijk is het simpel. Buiten opsporingsland is een hypothese een (veronder)stelling die nog bewezen moet worden. Een scenario is een chronologische weergave van gebeurtenissen in een film, opgedeeld in scènes. Scenariodenken binnen de opsporing is niet meer dan een veronderstelling opbouwen hoe een reeks van feiten en omstandigheden zich heeft voltrokken of nog zou kunnen voltrekken ten aanzien van een bepaalde probleemsituatie. Dit kan zowel op basis van informatie, sporendragers en analyses als op basis van creativiteit en expliciet gemaakte aannames. We hebben het immers (nog) niet over die ene vermeend objectief vaststaande waarheid, maar zijn op zoek naar de mogelijke waarheid en dus naar theorieën die we kunnen toetsen of verwerpen.

Concreet: de hypothese is de veronderstelling, het scenario is de filmische of chronologische vertaalslag daarvan, de bedachte inkleuring in diverse scènes, subjecten, motieven, handelingen en tijdsbepalingen. De kracht zit in het (visueel) naast elkaar plaatsen van meerdere hypothesen en scenario's, zonder ze direct vanuit de eerste informatie weg te strepen. Beide concepten moeten steeds getoetst worden aan de werkelijkheid en hebben vooral een zoekvraag-functie. Daarmee zijn zowel hypothesen als scenario's veronderstellingen over de werkelijkheid en hoeft men ze niet zo strikt van elkaar te scheiden als binnen de opsporing soms kunstmatig gebeurt. Bovenstaande kapstok biedt ook meer ruimte voor het gebruik van scenariodenken in alle uiteenlopende vormen van opsporing en informatieverzameling.

Scenariodenken lijkt binnen de Nederlandse opsporing algemeen gedachtegoed, zeker na een aantal geruchtmakende onderzoeken die breed in de pers zijn uitgemeten. Toch zijn de reikwijdte en diversiteit ervan maar beperkt bekend. Als sturingsinstrument en als tool om keuzebewustzijn te creëren, wordt scenariodenken in feite nauwelijks structureel en methodisch ingezet. Scenariodenken is geen panacee voor alles wat er niet goed gaat in de opsporing, en het zou ook jammer zijn om het alleen maar te gebruiken 'ter voorkoming van tunnelvisie'. Keuzebewustzijn en weten waar je als leidinggevende op stuurt en op basis waarvan, vormen een belangrijk onderdeel van het rechercheproces. Laten we kijken hoe scenariodenken daarbij kan helpen.

INZET IN DE PRAKTIJK. MISVATTINGEN

Scenariodenken is als term weliswaar redelijk ingeburgerd bij zogenoemde TGO-zaken², dit zijn grootschalige onderzoeken naar kapitale delicten zoals moord en doodslag, of andere ernstige delicten die de rechtsorde ernstig hebben geschokt. De praktijk leert echter dat hypothesen en scenario's vaak alleen maar aan het begin geformuleerd worden en voornamelijk in het tactische rechercheonderzoek. De reikwijdte en diversiteit van scenariodenken zijn daarmee echter beperkt. Veel teamleiders werken na het eerste begin nauwelijks nog met meerdere scenario's, of sturen er niet meer op dat ze visueel naast elkaar worden gezet. Scenario's hebben geen zoekvraag-functie maar worden zo snel mogelijk dichtgetimmerd of weggeredeneerd. Scenario's waar niet voldoende informatie voor is, creëren soms onrust en onzekerheid. Moeten we hier ook nog naar kijken? Er is al genoeg werk te doen, hoort men dan verzuchten. Men gaat hier voorbij aan het inzicht dat een scenario ook kan aantonen dat er een gat in onze informatie zit, dat er onbeantwoorde vragen zijn die concreet uitgezocht kunnen worden. Men gaat ook voorbij aan het feit dat een scenario dat onbewezen blijft een krachtig middel in de rechtbankfase zal blijken. Een niet getoetst scenario dat op basis van de informatie nog steeds aannemelijk lijkt, kan door de verdediging aangegrepen worden om het rechercheonderzoek onderuit te halen. Omgekeerd kan een door de politie onderuitgehaald scenario de waarde van het bewijs jegens een verdachte sterker maken. Regelmatig hebben echter de opgestelde scenario's en de uitgezette onderzoekslijnen geen verbinding met elkaar. Soms zijn scenario's slechts een tool van de analist, die pas aan het einde presenteert wat in welk scenario onderbouwd zou kunnen worden. Nogal eens neemt men een geprioriteerd scenario alvast in onderzoek en vergeet dat alleen al die focus er voor zorgt dat er alleen informatie naar boven gehaald wordt, waar men er naar zoekt. Terwijl het naast elkaar plaatsen van twee of meer uiteenlopende scenario's het onderzoeksteam juist kan dwingen om te zoeken naar dat stukje informatie of dat spoor dat het cruciale verschil uitmaakt. Scenario's vertalen in de vraag 'wat zou ik willen weten als dit scenario waar is?' helpt om onderzoeksvragen te formuleren die eerder niet bedacht waren.

Hypothesen en scenario's bestaan daarmee wel, maar helpen in die hoedanigheid niet het onderzoek te sturen en ze worden niet voldoende ingezet om keuzes scherp te stellen, inzicht te genereren en beslissingen te onderbouwen. In niet TGO-waardige rechercheonderzoeken, dus rechercheonderzoeken naar ernstige incidenten die geen eigen projectteam krijgen maar bijvoorbeeld ad hoc opgepakt worden, is scenariodenken sowieso een onderbelichte tool. Door strategisch en tactisch leidinggevend wordt wel geroepen dat men scenariodenken toepast, maar de praktijk toont dat deze methodische aanpak nauwelijks daadwerkelijk wordt gebruikt.

De huidige kreet is 'we moeten weer boeven vangen', maar dat doe je niet (alleen) door er op af te rennen en ook niet alleen met kennis en ervaring. We zijn als politiemensen goed in verifiëren en zoeken naar feiten die de gekozen aanname ondersteunen, maar vinden het nog steeds lastig om zaken te falsifiëren: 'Wat spreekt er tegen?' of: 'Zou het ook anders (gegaan) kunnen zijn?'

Daarnaast is er geen ongebreidelde researchcapaciteit voorhanden. Steeds vaker wordt gesteld dat we 'niet alles uit kunnen rechercheren' en op enig moment maar gewoon moeten kiezen of stoppen met een onderzoek. Maar hoe weet je welke onderzoekslijnen je daad-

2 TGO: Team Grootschalige Opsporing. Een binnen enkele uren te formeren speciaal opgeleid projectteam bestaande uit een TGO teamleider, diverse vaste coördinatoren (VKL) over de processen tactische opsporing, informatie-organisatie, forensische opsporing en specialistische ondersteuning. Daaronder hangt een Vaste Kern Uitvoerenden, bestaande uit professioneel verhoorders, tactisch rechercheurs, interceptie, informatie-rechercheurs, digitale recherche, etc. Het team wordt meestal extern aangevuld door familierechercheurs.

werkelijk uit zou moeten rechercheren om te voorkomen dat deze later een pijnpunt vormen voor de rechtbank? Wat als de verdachte met een andere verklaring voor de sporen komt die net zo goed waar kan zijn? En hoe kies je er voor om een onderzoek te stoppen als je niet weet waar je feitelijk staat? Sommige onderzoeken hadden al veel eerder gestopt kunnen worden, als men overzicht had gecreëerd over mogelijkheden en onmogelijkheden. Scenariodenken gaat dus niet alleen over langer door rechercheren en alle onderzoekslijnen maar eindeloos uitlopen, het gaat ook over overzicht, inzicht, timing en afbakening.

TOEGEVOEGDE WAARDE

Scenariodenken dwingt je als leidinggevende om alert te zijn op de neiging om het meest voor de hand liggende scenario te verifiëren en tegelijkertijd bij je team de confrontatie op dit verschijnsel aan te gaan. Daarnaast gaat het in grootschalige en complexe opsporing al lang niet meer (alleen) om tunnelvisie en het voorkomen daarvan. Het gaat ook over denkfouten, ongefundeerde ijkpunten of waarheden die blijven bestaan maar niet getoetst zijn. Denkfouten zijn fouten die iedereen kan maken en bijna automatisch voortkomen uit het zoeken naar focus dat ieder (complex) opsporingsonderzoek kenmerkt. Ieder complex onderzoek zoekt binnen de veelheid aan informatie naar focus zodat de (eerste) belangrijke beslissingen genomen kunnen worden. Dat is nodig en menselijk. Dat maakt ons doelgericht. Scenariodenken biedt hierin een tegenwicht. Maar er is wel een belangrijke voorwaarde. Scenario's moet je visueel naast elkaar plaatsen. Ook en misschien wel juist de 'buikevoel'-scenario's. Pas dan kun je ze uiteenrafelen. Dan ook helpt scenariodenken om de vraag te stellen naar wat nu de consequenties zijn van de genomen beslissing en vooral ook van de beslissingen om iets niet te doen.

Scenariodenken kan daarnaast op meer terreinen iets toevoegen dan alleen in grootschalige onderzoeken naar kapitale delicten. De methode heeft toegevoegde waarde als sturingsmiddel en denktool voor de vele situaties waar politiemensen mee geconfronteerd worden en die om een bewuste aanpak vragen te midden van capaciteitsproblemen en de vragen die achteraf kunnen worden gesteld. Vanuit oogpunt van efficiënte bedrijfsvoering moet steeds vaker gekozen worden welke delicten en criminaliteitsproblemen wel worden aangepakt en welke niet. Anderzijds vragen zowel media, advocatuur als rechters steeds meer om het waarom van een keuze en om het onderbouwd in-, maar vooral uitsluiten van alternatieve scenario's. In de rechtszaal komen scenariodenken en keuzes binnen een onderzoek op ultieme wijze terug in de discussie of het een bewijsbare zaak betreft. De overtuiging van de rechter is niet meer alleen gebaseerd op de juiste juridische onderbouwing, maar steeds meer op de vraag waarom zaken wel of niet zijn uitgezocht en of het alternatieve scenario, dat van de verdediging, aannemelijk is of niet. Met scenariodenken en het visueel bijhouden van overzicht daarin, zijn deze keuzes en onderbouwing ook na maanden of jaren nog aan te tonen. Dit is ook van belang voor de toekomstige aanpak van cold case-zaken.

UITWERKEN

Onderzoekshypotheses in een rechercheonderzoek zitten vaak in ons hoofd. Veronderstellingen sturen ons aan in ons denken, in plaats van dat wij ze gebruiken om het onderzoek aan te sturen. Tegelijkertijd heerst in de praktijk het idee, en het ongeduld, dat we met scenariodenken – buiten de cirkel denken – te lang stil blijven staan bij allerlei onnodige opties. Men roept dan al gauw: 'Laten we nu eindelijk eens een afslag van de rotonde nemen!' Maar daarvoor moet je wel eerst de rotonde in kaart hebben gebracht. De crux bij scenarioden-

ken zit hem in het benoemen én visueel naast elkaar zetten van verschillende scenario's die uitgewerkt kunnen worden. Vervolgens breng je per scenario de vragen die je hebt in beeld. De kunst is om niet de eerste de beste (mogelijk zelfs zeer logische) hypothese direct dicht te timmeren met feiten, maar visueel naast elkaar te leggen wat feiten, mogelijkheden, onmogelijkheden en vraagtekens zijn. Zolang we hypothesen en scenario's niet volledig benoemen en op papier in relevante onderzoeksvragen uitwerken, gaan we er namelijk ook automatisch van uit dat we precies zien welke hypothesen zinvol zijn en welke niet. Voor alle duidelijkheid, visueel uitwerken in relevante onderzoeksvragen is niet hetzelfde als volledig uitrechercheren. Het is jezelf dwingen, de vraag te stellen welke cruciale informatie je nodig hebt als je het scenario zou willen toetsen, bewijzen of onderuithalen.

KAPITAAL DELICT

Het onderzoek naar de vermissing van een jonge vrouw zonder enig aanknopingspunt, biedt een goede illustratie van de waarde van scenariodenken. Hier bleek het visueel naast elkaar zetten van mogelijke scenario's en daarbij behorende vragen een paradigmaverschuiving in het hoofd van de teamleden teweeg te brengen. Ineens werd duidelijk dat niet iedereen hetzelfde dacht en dus ook niet dezelfde doelstelling had. De ene helft van het team was namelijk uitgegaan van zelfmoord of moord. Zij formuleerden onderzoeksvragen en opsporingsacties gericht op het traceren van een lijk. De andere helft had in zijn hoofd dat het slachtoffer mogelijk nog leefde en opgespoord diende te worden. Hun vragen en acties waren van een geheel andere orde en brachten een ander soort kritische onderzoekstappen met zich mee. Door dit visueel naast elkaar te zetten, kreeg het onderzoeksteam inzicht in hun eigen denkwijze en daarmee in de hypothesen in het hoofd. Nu de verschillen zichtbaar waren, konden ze ook naast elkaar bestaan én dienen als basis om vragen te prioriteren. Niet meteen de meest logische keuze derhalve, maar het inzichtelijk maken van optionele zoeklijnen en openstaande vragen – dat is waar het om ging. De rol van het alternatieve scenario was hier het sturen op inzicht en overzicht en van daaruit op acties, in plaats van gestuurd worden door aannames in de hoofden. Het gaat uiteindelijk over een bewustzijns-vraag. Want hoe kun je als teamleider en als onderzoeksteam bewuste keuzes maken, als je niet stuurt op inzicht en overzicht?

FUNCTIE

In ieder rechercheonderzoek moet je nadenken, keuzes inzichtelijk maken, bewijsposities inzichtelijk hebben, alternatieve interventiestrategieën kunnen creëren. Kortom, het gaat om keuzebewustzijn. En daar kan scenariodenken in vele vormen bij helpen. Het is een denktool die geen doel op zich is, maar in vele variaties het proces kan ondersteunen. Door te toetsen of bepaalde scenario's plaats hadden kunnen vinden, stellen we vast wat er nog aan onze kennis ontbreekt en waar we het onderzoek op zouden moeten richten. Deze denkslag levert een groot inzicht in de te onderzoeken mogelijkheden op en een navenante sturing op het geheel. Mits we dit doen door vragen te stellen in plaats van het scenario alvast dicht te timmeren. Een scenario is per definitie niet statisch, integendeel. Daarom moet ook periodiek gekeken worden of het scenario of de verschillende scenario's uitbreiding of verfijning nodig hebben. Of onderdelen dienen worden toegevoegd, of losgelaten. Of er een verklaring bij is gekomen die dwingt tot een nieuwe vraag. Of scènes en handelingen gedifferentieerd kunnen worden die onderdeel vormen van het bewijs. Op die wijze toetsen, maakt het rechercheonderzoek uiteindelijk scherper. Door vast te stellen welke scène binnen het scenario al getoetst en bewezen is, of juist welke nog ontbreekt, kunnen opsporingsmidde-

len gericht ingezet worden om ontbrekende informatie binnen te halen. In een bekende moordzaak kon daardoor het cruciale element aangetoond worden dat verschil maakte tussen het verhaal van de verdachte en dat van het geheel aan sporen. Hier is scenariodenken goed te koppelen aan de bewijsmatrix of het specificeren van een tijdlijn per subject.

Scenariodenken heeft hiermee een sterke relatie met het opbouwen van een doordachte onderzoeksstrategie en met het juist inschatten van consequenties. Vanaf het begin worden in een overzicht mogelijkheden en onmogelijkheden naast elkaar gezet. Van daaruit ben je als teamleiding en Openbaar Ministerie in staat om zoeklijnen – de openstaande en nog te formuleren ‘wat wil ik hier nog weten-vragen’ binnen elk scenario – naast elkaar te zetten en tegen elkaar af te wegen. Dit creëert vanaf het begin overzicht en volledigheid van het onderzoek. Het vormt zo een hulpmiddel ter falsifiëring en ter verifiëring. Binnen het onderzoek ontstaat transparantie. Zoals eerder gesteld is dat niet alleen noodzakelijk vanwege het motiveringsbeginsel van rechterlijke uitspraken, maar ook voor de teamleider en de officier van Justitie zelf om goed te kunnen blijven sturen.

FORENSISCHE OPSPORING

Scenariodenken kan ook binnen forensische opsporing meer gebruikt worden om bewuste keuzes te maken aan het begin of tijdens het gehele onderzoek. In de forensische opsporing wordt weliswaar gebruik gemaakt van hypothesen, maar er zit een discrepantie tussen tactisch scenariodenken, forensisch hypothesen opbouwen vanuit de plaats-delict en de wijze waarop forensische wetenschap later in het proces hypothesen beziet en onderbouwt. Werken met hypothesen en scenario's op de plaats-delict is meestal nog sterk gebouwd op de bestaande 'zichtbare' sporen en niet op de vraag 'Wat zou er anders kunnen zijn?' of 'Wat hadden we moeten zien als scenario X zou zijn gebeurd?' Hierdoor worden relevante (vluchtige) sporen soms gemist, forensische onderzoeksvragen over het hoofd gezien, tactische mogelijkheden onbenut gelaten en plaats-delict eerder opgeheven dan wenselijk is.

Nemen we de casus van een dode vrouw die wordt aangetroffen op de overloop tussen haar slaapkamer en de logeerkamer. Zij heeft meerdere steken, lijkt ter plaatse verbleed en de bloeddruppels gaan richting logeerkamer en weer terug. Er zit bloed op de deur naar de zoldertrap, maar niet op de zoldertrap zelf. In het kantoor eronder op de begane grond bevinden zich geen zichtbare sporen. Je kunt nu hypothesen opbouwen vanuit de plaats-delict. Hierbij is het sporenbeeld leidend voor het opstellen van de werkhypothesen. Van daaruit kan het tactische onderzoek eventueel worden gestuurd. In dit geval leidt het bloed op de voorkant van haar kleding tot de hypothese dat ze daar gestoken is en mogelijk ook vast gepakt is om te steken. Daaruit volgt de actie haar kleding daar te bemonsteren op dadersporen. Het bloed van en naar de logeerkamer leidt tot de hypothese dat de dader mogelijk is weggelopen naar de logeerkamer om zichzelf schoon te maken, of om iets weg te nemen. Dit wordt meegenomen bij de doorzoeking van de logeerkamer. Het kantoor zonder sporen leidt tot de hypothese dat daar niets is gebeurd en dat dit voorlopig geen plaats-delict meer is.

ANDERE BENADERINGSWIJZE

Je kunt ook eerst hypothesen en scenario's opbouwen en je van daaruit afvragen welke sporen je dan had moeten zien of welke plekken je nog meer zou kunnen bemonsteren. Dit levert een andere benaderingswijze op en ook andere zoekvragen. Creëer scenario's: 'Hoe zou de dader dit delict gepleegd kunnen hebben en vanuit welke route?' 'Hoe zou het slachtoffer zich gedragen kunnen hebben en waar zouden beiden in dat geval sporen hebben achter-

gelaten?’ Door vanuit deze omgekeerde wijze van scenariodenken de vragen te benoemen, ontstaat meer ruimte om na te denken over sporen die er hadden moeten of kunnen zijn, en methodes om deze alsnog te toetsen. In deze casus bleek een scenario denkbaar dat de vrouw nog tijdens het incident geprobeerd zou kunnen hebben te vluchten. Binnen dit scenario werd een nieuwe vraag zichtbaar, namelijk waar een eventuele dader haar dán vastgepakt zou hebben. Er ontstond een nieuwe plek op haar rug om te bemonsteren op mogelijke dadersporen. Later bleek dit ook daadwerkelijk niet aan het slachtoffer te lateren DNA te bevatten. Daarnaast bleek bijvoorbeeld bijna geen scenario denkbaar waarin het kantoor van de woning zonder bloed had kunnen zijn. Er moest iets anders aan de hand zijn. Er was ‘een andere uitgang nodig’, of ‘er moest zijn schoongemaakt’. Door zo te denken, kwam de vraag op waar dat bloed dan zou hebben moeten zitten, hoe dit getoetst moest worden en ook wat het zou moeten zeggen als het er niet zat? Vanuit dit scenariodenken werd toch luminol gebruikt en bleek dat het hele kantoor onder het bloed had gezeten en dat er aantoonbaar schoon was gemaakt. Beide denkslagen gaven een andere richting aan het onderzoek en aan de vervolgstappen. De crux zit hem ook hier in het benoemen én visueel naast elkaar zetten van verschillende scenario’s en bijbehorende cruciale onderzoeksvragen.

LESSEN

Het gaat hierbij niet om goed of verkeerd scenariodenken, maar om het bewust inzetten van de tool zelf en om de consequenties voor het onderzoek. Er dient voorkomen te worden dat scenario’s op basis van logica worden weggeredeneerd, in plaats van dat er getoetst wordt. Sturen op slechts één scenario houdt in dat je alleen dáárop informatie binnenhaalt. De vraag voor de teamleiding moet zijn; zien we bepaalde informatie niet omdat deze er niet is, of omdat we er niet naar zoeken? Gebruik de kracht van het alternatieve scenario bij de start om andere onderzoeksvragen te stellen die licht werpen op andere sporen of tactische vragen. De eerste informatie is maar een keer binnen te halen. En gebruik het tijdens het gehele onderzoek om te anticiperen op de scenario’s die misschien in het tactische onderzoek naar voren komen, of op de scenario’s die uitgesloten moeten worden ten opzichte van de verdediging. Uiteindelijk moet er worden toegewerkt naar de strafzaak, waar het om nog een andere vraag gaat: bewijsmateriaal dat twee alternatieve scenario’s ondersteunt, heeft geen meerwaarde. Je zult dus aan de voorkant moeten anticiperen op de vraag waar je later in het onderzoek tegen aan zou kunnen lopen. Dat kan zijn een daadwerkelijk onschuldige verdachte, maar ook een ontkennende verdachte, een verdachte die zijn verhaal exact aanpast aan de bestaande sporen of zelfs een in eerste opzicht onrealistisch verhaal waarvan de rechtbank toch eist dat het in onderzoek wordt genomen. Spelen met scenariodenken helpt hierbij.

PROJECTVOORBEREIDING EN ONDERMIJNINGSONDERZOEKEN

In het proces van werkvoorbereiding en in sturing op keuzes binnen het vervolgonderzoek naar bijvoorbeeld een crimineel samenwerkingsverband kan scenariodenken veel opleveren. Met name in ondermijningszaken, waarin men maanden werkt aan het rondkrijgen van een zaak, terwijl aan de voorkant vaak niet inzichtelijk is gemaakt of het haalbaar is en op welke wijze. Veel leidinggevend en medewerkers zijn bang dat scenariodenken te lang duurt en dat er overbodige werkzaamheden plaatsvinden. Maar juist het toestaan van onzekerheid in het onderzoek is waar het over gaat. Over het durven inzichtelijk maken van wat je denkt te weten, maar vooral ook wat je nog niet weet en hoe daarop te sturen. Mits de methode consequent wordt toegepast, wordt daarmee het proces van waarheidsvinding

van begin tot het einde begeleid en is het duidelijk waar je op stuurt om een bewijsbare zaak te krijgen. Deze werkwijze vraagt in het begin om een tijdsinvestering, maar als de consequenties eenmaal in kaart zijn gebracht, ontstaat ook tijdswinst en afbakening.

Een voorbeeld is een bestaand onderzoek naar wapenhandel. Op basis van een aantal processen-verbaal van het Team Criminele Inlichtingen en aanvullende informatie uit de politiesystemen wordt een onderzoek gestart naar vuurwapenhandel door bewoners van een probleemwijk. Meerdere leden van een daar wonende familie staan om meerdere delicten bekend. Vader en oom hebben antecedenten inzake vuurwapenbezit. Zoon klust bij met hennepkwekerijen. Links en rechts vinden metaaldiefstallen plaats, maar ook is er mogelijk sprake van meer drugs gerelateerde zaken. Hoewel men wel nadenkt over ketenaanpak, zit dat vooral aan de achterkant van het onderzoek. Bij de daadwerkelijke actiedag zullen belastingdienst en gemeente meegaan. Maar na drie maanden stopt het onderzoek. Er is geen wapenhandel aangetoond. Conclusie: Doelstelling niet behaald. Capaciteit niet efficiënt en effectief ingezet.

EEN ANDER SCENARIO

Samen met het team gaan we terug naar de startinformatie en op basis daarvan worden delictscenario's opgesteld. De familieleden:

- a) handelen in wapens;
- b) vormen een crimineel samenwerkingsverband;
- c) maken zich schuldig aan grootschalige hennepsteelt;
- d) vormen geen verband, maar zijn gelieerd aan losse personen en losstaande delicten.

Door te benoemen wat pro, en vooral wat er contra elk delict-scenario spreekt, en waarom, krijgt men zicht op de haalbaarheid van elke optie. De informatie over wapenhandel blijkt verouderd. Actueel zijn alleen de meldingen van wapenbezit. Voor het delict-scenario wapenhandel zijn daarnaast tien contra's te benoemen. Veel belangrijker zijn echter de onderzoeksvragen die bij elk delict-scenario naar boven komen. Als de familie daadwerkelijk handelt in wapens, wat moeten we dan zien? Als de familie een crimineel samenwerkingsverband zou zijn, wat is dan hun structuur, wie is de baas, hoe lopen de geldstromen en welke hiërarchie kennen ze. Deze en vergelijkbare vragen worden naast elkaar gezet en inzichtelijk gemaakt. Een antwoord op alle vragen is vanuit de bestaande informatie lang niet altijd te geven. Ze hoeven ook niet direct door de projectvoorbereiding beantwoord te worden, maar ze dienen vooral gesteld te worden omdat ze ooit, voor een bewijsbare zaak op zitting, wel eerst door het tactische team onderzocht en beantwoord moeten zijn.

Door ieder scenario helder uiteen te rafelen, wordt duidelijk dat, als het onderzoek zich op wapenhandel blijft richten, men eerst maanden zal moeten investeren in het actualiseren van de informatiepositie en het beantwoord krijgen van de zoek-vragen. De doelstelling 'wapenhandel bewijzen' kan derhalve alleen behaald worden, indien men bereid is langdurig en diepgaand te investeren. In het delictscenario 'de familie vormt een crimineel samenwerkingsverband' blijken echter een heleboel pro's te zijn, weinig contra-indicaties, en slechts een paar onderzoeksvragen. Door in kaart te brengen waar in deze specifieke casus de gaten nog zitten in dat delictscenario en in dat van bijvoorbeeld nog de drugshandel, kan onderbouwd gekozen worden voor een nieuwe doelstelling met een gerichte interventie-strategie in plaats van een grote visnetstrategie.

ONDERBOUWDE KEUZES

Ook in ondermijningszaken gelden dus de voordelen van scenariodenken. Ten eerste ben je ook hier bezig met een proces van waarheidsvinding. Je tracht alleen een verdachte aan een delict te koppelen in plaats van een delict aan een tot dan toe onbekende verdachte. Je volgt dus bij uitstek een verdachtengeleide strategie. Daaraan zitten risico's die je moet onderkennen en die leiden naar het tweede aspect, de bewijsbaarheid. Na de vaststelling dat er sprake is van strafbare feiten en personen, wil je immers toe naar een zaak die voor de rechter stand houdt. Niet te weerleggen ofwel aantoonbaar gefalsificeerd maar standhoudend bewijs maakt het aangedragen scenario voor de rechter sterker. Wél te weerleggen delictscenario's maken onderzoeksleider en officier van justitie duidelijk waar de gaten in het onderzoek zitten. Ook hier zal mogelijk de conclusie getrokken moeten worden dat de doelstelling niet behaald kan worden, maar nu om een andere reden, namelijk omdat er aantoonbaar geen bewijs voor het strafbare feit is. Dat is wat anders dan vaststellen dat het onderzoek niet weet waar het staat. Door nog een stap extra te zetten en in elk delictscenario de onderzoeksvragen te benoemen die nodig zijn voor bewijs, ontstaat meerwaarde. Namelijk inzicht in wat je niet weet en daarmee inzicht in de consequenties en haalbaarheid van die onderzoekslijn. Pas daarna kun je beslissen welk delictscenario je in behandeling neemt en waarom. Het delictscenario met de meeste plussen, omdat je dan snel klaar bent? Of dat met de minste contra-indicaties of openstaande vragen? Wat doe je met scenario's die nog heel veel vragen open hebben? Pas dan kun je interventiestrategieën loslaten op het gekozen scenario.

Feitelijk ben je via scenariodenken bij een sterkte-zwakke analyse uitgekomen, waardoor de stuurgroep en het Openbaar Ministerie zeer onderbouwd keuzes kunnen maken voor de WAT-vraag, en daarmee voor een scherpe doelstelling. De vervolgvraag over de juiste interventiestrategieën, kan daarmee veel scherper afgebakend worden. Je weet immers wat je niet weet en wat je op zijn minst zult moeten doen om een bewijsbare zaak te creëren dan wel een maximale interventie te plegen. Door ook hier de rotonde eerst in kaart te brengen en van daaruit een afslag te kiezen, ga je over tot strategisch denken. Je kiest vanuit inzicht in je eigen sterke en zwakke plekken, en overzicht over het geheel aan mogelijkheden en gaten. Scenariodenken biedt daarmee op meerdere niveaus een tool voor keuzebewustzijn, sturing, transparante besluitvorming en last but not least creativiteit en het voortdurend blijven denken in alternatieven en consequenties daarvan. Je gaat het onderzoek aan als een schaker, die nog niet weet welke tegenstander hij mogelijk voor zich heeft, maar al wel heeft nagedacht over de diverse zetten in het spel die uiteindelijk moeten leiden tot winst.

OPSPORING EN POLITIE / POLICE AND INVESTIGATION (4)

Van CURA MORTUORUM (zorg voor de doden) naar SOLLECTUS EST DE MORTUIS (zorgen maken over de doden)

MARTIN BOOIJ^a

^a Afdeling Vreemdelingenpolitie, Identificatie en Mensenhandel (AVIM), Nederland (Corresp.: martin.booij@politie.nl).

Deze bijdrage handelt over de problemen en mogelijke oplossingen inherent aan het probleem van onbekende, vermeende en onjuiste identiteiten bij het vaststellen van overlijden en is het resultaat van een bij het Benelux universitair centrum en het IDcentre (Eindhoven) met succes ingediende scriptie.